

KRŠĆANSTVO I INTERNET – IZAZOV ZA TEOLOGIJU?

Silvana Burilović, Split – Željko Tanjić, Zagreb

Sveučilište u Splitu
Katolički bogoslovni fakultet
e-mail: silvana.burilovic@st.t-com.hr

UDK: 2:[23/28:004.738.5]
Stručni rad
Primljeno 11/2012.

Sažetak

Danas, u okruženju relativizma postmoderne, sve više ljudi u "virtualnoj stvarnosti" računala, tj. interneta traži nov smisao, novo utočište, nov oslonac, novi dom. Internet postaje ne samo sredstvo komunikacije nego i okruženje. Sve to utječe na poimanje čovjeka, njegove religioznosti i životnog smisla. Novi religiozni fenomen koji na internetu nalazi temeljnu sastavnicu vlastite biti, redovito se definira kao online religija i lakše se povezuje s razvojem novih religioznih pokreta. Online religija živi se na forumima, chatovima, blogovima, interaktivnim siteovima, ali uvijek preko simboličkog jezika tipkovnice. Trodimenzionalna tehnika omogućuje da se na mreži na suptilniji i poboljšan način nanovo stvara izvanjska stvarnost, dok se subjekt može predstaviti kako god želi. Sve su to izazovi sadašnjeg trenutka pred kojim stoji teologija i teološka misao.

Ključne riječi: internet, čovjek, kršćanska religija, teologija, evangelizacija, Crkva.

UVOD

Gotovo svi se slažu da je utjecaj interneta na društveno, političko, kulturno, ekonomsko pa i religiozno ponašanje i ideje pojedinaca golem te da donosi promjenu nalik onoj koju je donio Gutenbergov stroj. Danas živimo u vrijeme kad je tehnologija preuzela vodeću ulogu, kakvu su u povijesti imali mitovi, religije i filozofija. Suvremeni znanstveni napredak revidira prije svega humanističke kategorije kao što su: individua, identitet, društvo, sloboda, kultura, etika i komunikacije. Suvremena društvena komunikacijska sredstva, osobito internet, pridonose društvenoj homogenizaciji te tako ne samo da modificiraju način na koji živimo, odnosno potenciramo, simuliramo ili pohranjujemo naša iskustva nego mijenjaju i samu ljudsku bit, našu narav. Uzrok tom fenomenu je u svakodnevnoj, intenzivnoj uporabi komunikacijskih sredstava, koja gube na svojoj posredničkoj ulozi i pretvaraju

se u cilj komuniciranja. To pred Crkvu i teologe postavlja ozbiljna preispitivanja njezina odnosa prema medijima i prema načinu na koji se koriste tzv. novi mediji, odnosno internet. Crkva se od samih početaka služila sredstvima koja su joj bila dostupna, a u pojedinim je povijesnim razdobljima bila jedan od njihovih najvažnijih promicatelja. Ipak, njihovim se sustavnim promišljanjem počela baviti tek u prošlom stoljeću, kada im je posvetila i svoje važne tekstove. Cilj nam je ovim radom pokazati kako internet predstavlja izazov za teologiju. U vezi s tim obradili smo odnos interneta i religije, pojasnivši ponajprije što je to internet, koja je njegova uloga i značenje u suvremenom društvu, donosi li novo poimanje čovjeka, u kakvom se odnosu nalazi prema religiji i osobito prema Crkvi.

1. ŠTO JE INTERNET?

Kada govorimo o religiji na internetu, možemo govoriti o religiji *online* ili o digitalnoj religiji, ali i o duhovnosti, vjeri, traženju Boga na *netu*. Premda se može reći da ta terminološka oscilacija pripada znanostima o religijama, ipak treba primijetiti kako su neka načela, koja su općenito suglasna u opisivanju tog fenomena, sada dovedena u pitanje upravo posredstvom interneta. Što znači obred na internetu? Što znači religiozna zajednica na internetu? Postoji li sveto na internetu? Sva ta pitanja (a mogli bismo postaviti i brojna druga) slabe tradicionalne definicije religije uvijek kad ih se primjenjuje na svijet interneta,¹ a time predstavljaju i izazov za teologiju i teološko promišljanje.

Na samome početku valja primijetiti da ono što nazivamo "internet" nije baš tako lako definirati. Postoji tehnička definicija koja se možda čini preciznom i zadovoljavajućom. Pojam "Internet" s velikim početnim slovom zbroj je dviju skraćenih engleskih riječi: *Interconnected* i *network*, što znači međusobno povezana mreža, a općenito Internet, s malim slovom "i", označava pristup mreži i njezinim službama poput: *World Wide Web*² (*www*) i

¹ O odnosu religije i interneta vidi u: Fabrizio Vecoli, *Internet e religione. Una introduzione*, u: *Humanitas*, 65 (2010.), 5-6, 749-760.

² Engl. *web* znači paučina, jer je svjetska mreža isprepletana poput paukove mreže i širi se posvuda – *world wide* – pa otuda kratica iz adrese WWW – *World Wide Web*. Servis WWW izmislio je Britanac Tim Berners-Lee 1989. godine u CERN-u u Švicarskoj. Najpopularniji je i najveći internetski servis na kojemu su smještene internetske stranice, koje može vidjeti svatko, osim ako su zaštićene lozinkom ili su iz nekog razloga blokirane.

elektronskoj pošti. Internet - svjetska kompjuterska mreža - najmoćniji je suvremeni medij. "Tu kvalifikaciju zaslužuje zbog više karakteristika: - informacija je dostupna na brz, jednostavan i jeftin način; - uključeni su svi oblici informacije: tekst, slika, zvuk, video; - posjeduje nadasve korisne usluge: elektronička pošta, rad na udaljenom stroju, brz prijenos podataka."³ *Web stranica Internet World Stats* nedavno je ažurirala svoju bazu podataka te je "izbacila" svježije brojke. Ukupan broj korisnika interneta popeo se gotovo na dvije i pol milijarde ljudi. Prema podacima od 30. lipnja 2012. godine, procijenjeno je da se 2.405,518,376 ljudi služi internetom.⁴ Čak 44,8 posto korisnika interneta locirano je u Aziji (nešto više od milijarde), a 21,5 posto (519 milijuna) u Europi. Sjeverna Amerika ima samo 274 milijuna korisnika, ali ima najveći postotak korisnika u ukupnoj populaciji korisnika interneta, čak 78,6 posto. Afrika je i dalje kontinent s najmanjim postotkom populacije koja se koristi internetom. Samo 15,6 posto stanovništva Afrike ima pristup internetu (167 milijuna). Prema podacima *Internet World Stats* u Hrvatskoj je u lipnju 2012. godine bilo nešto više od tri milijuna korisnika interneta.⁵ Prema istraživanju GfK na kraju 2011. godine priključak na internet ima 70 posto kućanstava u Hrvatskoj, odnosno oko dvije trećine građana starijih od 15 godina koristi se internetom.⁶

Postoje neke značajke koje i onaj tko je laik u tome mora razumjeti i koje mogu biti važne za razumijevanje religioznih vidova mreže. Ponajprije, internet je decentraliziran zbog okolnosti u kojima je nastao za vrijeme hladnoga rata (radilo se o pokušaju prevencije da se u slučaju razaranja sustava informacija one

³ Mario Essert, *Internet u službi Crkve*, u: Vijeće za laike HBK, *Mogućnosti organiziranog djelovanja vjernika laika u Hrvatskoj*, Simpozij hrvatskih vjernika laika, Osijek, 5.-6. listopada 2001., Uredio: Đuro Hranić, *Kršćanska sadašnjost*, Zagreb, 2002., 355.

⁴ Usp. <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>, 21. 2. 2013.

⁵ Usp. <http://www.internetworldstats.com/stats4.htm>, 21. 2. 2013. Istraživanja kojima se želi usporediti stanje razvoja informacijske tehnologije u Hrvatskoj u odnosu na EU ili svijet često analiziraju i područje medija. Ona kažu da Hrvatska u odnosu na većinu promatranih pokazatelja ne zaostaje mnogo za prosjekom Europske Unije. Međutim, postotak onih koji internetu pristupaju s radnog mjesta (samo 10 %) niži je samo u Grčkoj, dok se prema postotku pojedinaca koji na internetu čitaju/preuzimaju *online* novine/časopise nalazimo na prvome mjestu u Europi. Usp. Nenad Prelog, *Novi mediji i novinstvo na internetu*, u: Zrinjka Peruško (ur.), *Uvod u medije*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2011., 213.

⁶ Usp. http://www.gfk.hr/public_relations/press/press_articles/009149/index.hr.html, 21. 2. 2013.

ipak sačuvaju). Funkcioniranje interneta temelji se na prijenosu “paketa” podataka prema određenim “protokolima komuniciranja”, tako da se s jedne strane internet naslanja na čvrste strukture, a istodobno je posvuda i nigdje na poseban način. Potom se svaki korisnik, bio toga svjestan ili ne, koristi internetom preko elektronskih pomagala (*Internet Explorer, Netscape, Firefox*) koji “dijalogiziraju” s protokolima.⁷

Sličnost ovog sustava s ljudskim moždanim sustavom, koji se shvaća kao mreža neurona u odnosu s izvanjskim svijetom preko osjetila (koji transformiraju percepciju u određene podatke) nekima nije promaknula: intervjuiranim tehničarima u službi religioznih institucija, autorima fantastičkih romana (primjerice poznati niz romana Dana Simonsa) ili autorima knjiga o informatici, koji su više puta naglasili tu analogiju.⁸ Naravno, za sada mreža nije obdarena samosviješću, ali nove religiozne filozofije nastoje u njoj vidjeti prvi korak prema događaju određenog ‘singulariteta’, odnosno snažan tehnološki iskorak naprijed, vrlo vjerojatno preko očitovanja umjetne inteligencije koja će potaknuti znanstveni napredak iznad sposobnosti ljudskog razumijevanja (riječ je o jednom od elemenata koji ulaze u sadržaj onoga što se naziva ‘postljudsko’).⁹

2. DONOSI LI INTERNET NOVO POIMANJE ČOVJEKA?

Danas, u okruženju relativizma postmoderne, sve više ljudi (posebice djece) u “virtualnoj stvarnosti”¹⁰ računala, tj. interneta

⁷ Usp. Nenad Prelog, *Novi mediji i novinstvo na internetu*, 203-218.

⁸ Teoretičar medija M. McLuhan preuzeo je Chardinov teološki koncept razodjenuvši s njega teologiju te je pojam *noosfere* nazvao “tehnički um svijeta”. McLuhan medije shvaća kao *extension of man*, čovjekove produžetke. Njegovo shvaćanje medija ravna se prema pojavi spajanja medijskog sustava i središnjega živčanog sustava, sažeto u poznatoj rečenici: “the medium is the message”. Ta “neurofiziološka paradigma” teorije medija djelovanje svojstveno tjelesnim osjetima više ne drži nužnim. Vizije o jednom “transhumanom” duhu oslobođenom osobnoga Hans Moravec razvija tako daleko da bi čovjeka zamijenili strojevi podložni evoluciji. Usp. Franz Bohmisch, *Božje slike u digitalnoj noosferi. Religiozni govor interneta*, u: Svesci, (2001.) 103-104, 94-96.

⁹ Usp. Fabrizio Vecoli, *Internet e religione. Una introduzione*, nav. dj., 752.

¹⁰ “Virtualna stvarnost (iz eng. Virtual Reality) je vrlo nezgrapna, ali danas u svijetu udomaćena kovanica za računalom posredovane umjetne svjetove. Poput pojma kiberprostora odnosi se na sustave koji omogućuju (gotovo) stvarni osjećaj uronjenosti u simuliranu okolinu. Sustavi koji su na umjetan način sposobni stvoriti prostor virtualne stvarnosti se sve više razvijaju. Razvijeniji sustavi omogućuju gotovo stvarni osjećaj uronjenosti u simuliranu okolinu – računalno stvoreno, vizualno, auditivno i taktilno multimedijalno

traži nov smisao, novo utočište, nov oslonac, novi dom. Sve to utječe na poimanje čovjeka, njegove religioznosti i životnoga smisla. *Antropos* na grčkom jeziku znači čovjek ili “onaj koji gleda prema gore”. Stoga se pitamo: kakav je i kako samog sebe doživljava čovjek koji gleda ravno preda se, u ekran ili monitor računala, odnosno čovjek u kiberprostoru?¹¹

Iako postoji velik broj istraživanja i radova koji se bave utjecajem računala na društvo, gospodarstvo, kulturu i čovjeka, malo je autora koji su pokušali rasvijetliti utjecaj “digitalne kulture”¹² – kako ju je nazvao papa Benedikt XVI. – na samo poimanje čovjeka. Predrag Haramija u svojem članku *Donosi li internet novo poimanje čovjeka?* donosi pregled dosadašnjih istraživanja na tom polju.¹³ Čovjek koji je utro put sustavnom proučavanju modernih medija i koji je prvi uočio fenomen drukčijeg viđenja čovjeka u elektronskim medijima (i to još dvadeset godina prije otkrića interneta) je Marshall McLuhan, koji, kad govori o “akustičnom prostoru” i “bestjelesnom prostoru”, opisuje virtualni svijet kakvim ga zamišljamo danas. U tom svijetu naša fizička tijela ne igraju gotovo nikakvu ulogu u našem

iskustvo uz pomoć odgovarajućih tehnologija (eye phones, dana gloves, dana suit). Pojam ‘virtualno’ ima više značenja. Osim navedenoga tehničkog značenja u području informatičke tehnologije, postoji i filozofsko značenje te riječi. U filozofskom smislu taj pojam označava nešto što postoji potencijalno, a nije se još realiziralo, tj. aktualiziralo. Laički rečeno, virtualno je nešto suprotno od realnog.” Predrag Haramija, *Donosi li Internet novo poimanje čovjeka?*, u: *Obnovljeni život*, 64 (2009.) 3, 365.

¹¹ Pojam *kiberprostor* ili *cyber-prostor* dolazi od engl. *cyber-space*. Često se (iako za sada pogrešno) koristi za opis interneta. U optjecaj ulazi osamdesetih godina. Izveden je iz pojma kibernetike, nove znanosti koja ujedinjuje teoriju komunikacija i teoriju upravljanja. “Po njoj slika tijela postaje slikom komunikacijske mreže temeljene na točnoj reprodukciji i razmjeni signala u vremenu i prostoru. Koncept kiberprostora kao opći pojam odnosi se na niz različitih tehnologija računalno posredovane komunikacije sa zajedničkom sposobnošću simulacije okoline unutar koje ljudska bića mogu biti u interakciji.” *Isto*, 364.

¹² Najopćenitije određenje digitalne kulture jest: zbirni naziv za sveobuhvatni utjecaj računala i interneta na suvremeno društvo. Uz pojam digitalne kulture često se koriste i pojmovi ‘informatijsko društvo’ ili ‘informatijska era’, ali više kao oznaka promjena gospodarskog okruženja. Digitalna kultura svojevrsni je odraz računalne tehnologije na suvremene kulturne obrasce. Čini je niz posebnih supkultura, odnosno skupina (*hackers, phreak, cyberpunk*), pa i novi umjetnički pravci. Digitalna kultura obuhvaća virtualni, neteritorijalni prostor kome bi principi razmjene i predstavljanja kulturnih identiteta, proizvoda, procesa proizvodnje i konzumacije trebali biti slobodni i svima dostupni, usp. *Isto*, 364.

¹³ Usp. *Isto*, 363-375.

međudjelovanju s tim prostorom i unutar njega. Na tom tragu, u nastavku članka Haramija spominje nekoliko imena, kao što su David Bolter, Langdon Winner, Denis M. Weiss, Paul Levinson, M. Featherstone i R. Burrows. Tako teoretičar medija i komunikacije P. Levinson jasno uočava implikacije računalne tehnologije i interneta na poimanje čovjeka i posebice na fenomen bestjelesnosti i odbacivanja osobnog identiteta u *kiberprostoru*. Da bi naglasio dojam bestjelesnosti, ljude nazočne u tom prostoru naziva "online anđeli".¹⁴ Levinson, za razliku od Weissa, upućuje na važnost tijela: odnos tijelo – duh kao *hardware – software* uspoređuje i s odnosom DNA prema tijelu, gdje je DNA samo informacija, nemoćna i besmislena bez tijela – sirovine, živog materijala koji oblikuje u organizme. M. Featherstone i R. Burrows tako naglašavaju kako računalna tehnologija, unatoč tomu što je razvijena da ubrza i poboljša globalnu komunikaciju, na određen način ima učinak razdvajanja i udaljavanja. Javljaju se poteškoće u oblikovanju bliskih društvenih odnosa licem u lice. Rezultat je stvaranje "usamljene mase", povlačenje "zavedenih" u utvrđene tehnologizirane i privatizirane svjetove, daleko od udaljenih prostora koje zauzimaju "potisnuti".¹⁵

Na tragu spomenutoga, teoretičari digitalne kulture, pisci znanstvene fantastike, pa i neki filozofi izvode postavke o čovjeku digitalne kulture. P. Haramija u tom vidu kritički promišlja šest najčešće spominjanih postavki poimanja čovjeka u digitalnoj kulturi, tj. poimanja ljudske osobe kao stanovnika *kiberprostora*: (na internetu) *čovjek je ponajprije um*, (na internetu) *tijelo nije važno*, (na internetu) *razlike među ljudima ne postoje*, (na internetu) *možemo mijenjati samog sebe*, (na internetu) *mi i računalno postajemo slični* (računalno može postati čovjekom, a čovjek računalom, (zbog svega navedenoga) *računalno je naše utočište – naš pravi dom*. Naglašava da "pravi problem nije u samim postavkama, nego u njihovu nekritičkom prihvaćanju i daljnjem prenošenju u obliku koji se može odnositi i na stvarni, a ne samo virtualni svijet".¹⁶

Haramija zaključuje da se u digitalnoj kulturi događa obrat, u kojemu se viđenje čovjeka na neki način vraća tradicionalnim kartezijskim stavovima (podjela na um kao misaoni sadržaj i tijelo kao stroj-okvir), koje su filozofi već dugo odbacivali, a filozofski antropolozi kritizirali. Za promicatelje digitalne kulture

¹⁴ Usp. Predrag Haramija, *Donosi li Internet novo poimanje čovjeka?*, nav. dj., 366.

¹⁵ Usp. *Isto*, 366-367.

¹⁶ *Isto*, 369.

um je ono najvažnije, subjektivno je važnije od objektivnog, predodžba od zbiljnosti, fenomen od bitka. Premda internetom povezan sa svijetom i ljudima, čovjek je sve odvojeniji od drugih ljudi. U virtualnom svijetu sebe vidi kao autonomni misleći subjekt, a internet sve više kao svojevrsni apsolutni um u kojem postoji čitava zbilja. "Digitalnu kulturu u njezinu viđenju čovjeka možda vodi i želja za apsolutnim; ako se ono što jesmo i možemo biti mijenja lako poput računalnog programa, onda možemo i postati sve. Naravno u tomu će nam pomoći svemoćna računala. Upravo to je možda srž poimanja čovjeka u digitalnoj kulturi. Vizionarski ju je nagovijestio pisac znanstvene fantastike Artur Clark u globalno popularnom romanu 'Odiseja u svemiru' (po kojemu je snimljen i film). U tom romanu svemoćno računalo Hal nije samo nadmašilo ljudsku inteligenciju već doseglo i onu Stvoritelja svega svijeta."¹⁷

3. INTERNET - SREDSTVO KOMUNIKACIJE ILI OKRUŽENJE?

U odnosu na religiju bitno je objasniti temeljno pitanje koje se odnosi na mrežu i na njezino tumačenje: je li mreža sredstvo ili okruženje? Čini se da je riječ o banalnom pitanju, no radi se o hermeneutskom bipolarizmu koji je znakovit prema posljedicama. Internet kao sredstvo komunikacije valja razumjeti na tragu kontinuiteta, s jedne strane tehnološkog, a s druge strane religioznog. Tehnološkog, u smislu povijesti tehnologije i njezinih temeljnih teorija, od kojih jedna, upravo ona o kontinuitetu, vidi neprekinuti razvoj od pretpovijesti do sadašnjeg vremena, bilo s obzirom na ciljeve koji se žele postići, bilo s obzirom na korištena sredstva za postizanje tih ciljeva. Osim toga, takvo gledanje mreže ulazi općenito u instrumentalnu teoriju tehnologije. Na religioznom planu internet kao sredstvo komunikacije ne bi predstavljao drugo doli jedan od bezbrojnih koraka naprijed u antičkom odnosu između tehnologije i religije. U tom smislu koristit će se izričaj religija *online* kako bi se ukazalo na religiju koja se otvara ovom novom sredstvu komunikacije, zasigurno učinkovitom, ali strukturalno ne novom. Tradicionalne religije u svojim institucionalnim oblicima nastoje

¹⁷ Predrag Haramija, *Donosi li Internet novo poimanje čovjeka?*, nav. dj., 374. Haramija u nastavku zaključuje da pobornici digitalne kulture zaboravljaju da računala ne mogu imati osjećaje, savjest ili ljubav. Računalo je napravio čovjek i svaki računalni program ima programera. Poimajući naše tijelo kao *hardware*, a um kao *software*, zaboravlja se na dušu.

u mreži vidjeti njezine mogućnosti prema sljedećoj perspektivi: mreža nije drugo doli vrijedna pomoć u poslanju, u prenošenju informacija, u priopćavanju religioznih poruka različite vrste. Sve to pretpostavlja jednu odlučno jaču *offline* religiju o kojoj se ne raspravlja.¹⁸

Ondje gdje se internet shvaća kao *okruženje* u kojem se modeli zajednice i priopćivanja mijenjaju, stvari poprimaju drugo usmjerenje. Tu se govori o tehnološkom diskontinuitetu koji u mreži vidi istinsku i vlastitu novost, kćerku tehnološkog razvoja koji svoje korijene ima u industrijskoj revoluciji, a koja radikalno mijenja stvari s obzirom na antički svijet, a i na druge do sada poznate medije. Novi religiozni fenomen koji na internetu nalazi temeljnu sastavnicu vlastite biti (esencije), redovito se definira kao *online* religija i lakše se povezuje s razvojem novih religioznih pokreta. Ovdje možemo spomenuti neke konkretne primjere, koji su često predmet studija: *The House of Netjer*, *The Church of Virus*, *Digitalism*, *Jediism* itd. Zato se primjeri virtualnih religioznih okruženja mogu imati i u okviru tradicionalnih religija, poglavito ako se radi o marginalnim i kritičkim stvarnostima prema središnjoj instituciji, kao u slučaju virtualne biskupije iz Partenije francuskog prelata Jacquesa Gaillota.¹⁹ Nije slučajno da netko u prijelazu od razmišljanja do reakcije u upotrebi digitalne riječi vidi upravo zapreku istinskim očitovanjima religije.²⁰ Naime, ta bi očitovanja zahtijevala sabranost i određenu mjeru samoće. Dakle, *online* se religija živi na *forumima*, *chatovima*, *blogovima*, *interaktivnim siteovima*, ali uvijek preko simboličkog jezika tipkovnice. Trodimenzionalna tehnika omogućuje da se na mreži na suptilniji i poboljšan način nanovo stvara izvanjska stvarnost, dok se *subjekt* može predstaviti kako god želi. Sve su to *izazovi sadašnjeg trenutka* pred kojim stoji teologija i teološka misao.²¹

Nadalje, poimanje mreže kao okruženja posebno se sažima u već spomenutom pojmu *cyberspace*, koji smjera na novo nezavisno područje. To je područje zanimljivo i teozima, koji u pojmu *cyberspace* vide sinonim *noosfere* o kojoj je govorio Pierre Teilhard de Chardin (1881.-1955.).²² Internet je na taj način tumačen kao

¹⁸ Usp. Fabrizio Vecoli, *Internet e religione. Una introduzione*, nav. dj., 753.

¹⁹ Usp. Isto.

²⁰ Usp. Philippe Breton, *Internet – komunikacija protiv riječi?*, u: Svesci, (2001.) 103-104, 101-102.

²¹ Misao nadahnuta naslovom knjige Željka Tanjića, *Teologija pred izazovima sadašnjeg trenutka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2009.

²² Usp. Franz Bohmisch, *Božje slike u digitalnoj noosferi. Religiozni govor interneta*, nav. dj., 93.

temeljna etapa, možda i odlučujuća u evoluciji ljudskog roda prema točki Omega. Riječ je o empatičkoj povezanosti koja je u biti neka vrsta kolektivne svijesti slična našoj biosferi.²³

4. POTEŠKOĆE PROUČAVANJA RELIGIOZNOG FENOMENA NA MREŽI I RELIGIJA NA INTERNETU

Sve je ovo veoma zanimljivo, ali kad se prijeđe na razinu kritičkog pristupa, otvaraju se važne metodološke poteškoće u vezi s proučavanjem religioznog fenomena na mreži. Prva poteškoća je ta što je internet kraljevstvo provizornosti:²⁴ jedan *web-site* danas jest, a sutra može posve nestati. Stoga se javlja pitanje: kako se odnositi prema izvorima koji u brojnim slučajevima nisu provjerljivi ili 'pak imaju li smisla neka djela koja registriraju *web-siteove* i njihove promjene u vremenu.²⁵ Druga je poteškoća što je internet kraljevstvo umnoženosti: količinu podataka koji se susreću na internetu, nije više moguće ljudski obraditi. Postoji prava hipertrofija informacija. Pitanje je: kojim kriterijima valja uočiti i izolirati određene elemente koji su objekt analize? Nadalje, internet se pretražuje pomoću *browsera*, koji prema svome stanju i svojoj različitosti mogu vizualizirati objekt na različite načine, što otvara pitanje različitih oblika percepcije na mreži. Internet se pretražuje tzv. motorima za pretragu, ali njihovo funkcioniranje nije jednako u svim slučajevima i dobiveni rezultati pretrage mogu između sebe biti veoma različiti. Postoje *search directory*, koje kontrolira čovjek, i *search engine*, kojima upravlja *software*

²³ Usp. Fabrizio Vecoli, *Internet e religione. Una introduzione*, nav. dj., 757. Philippe Queau poput Pierra Levya vidi u internetu i "cyberspaceu" predoblik "kolektivizacije duhova" koju je Teilhard de Chardin po svojoj želji nazvao "novom dionicom evolucije". Utjecaj te nove religioznosti koja je pomiješana s filozofijom *New Agea* i s posudbama iz budizma, sve skupa po kalifornijskoj modi – smatra Breton – treba još biti proučen. Iz te nove religioznosti proistječe većina suvremenih vjerovanja koja se slažu oko uloge komunikacije. Jedno od njih vjeruje kako komunikacija posvećuje sadržaj koji prenosi. Sve se treba moći reći, jer činjenica da je poruka izrečena na neki način čini tu poruku pozitivnom. U takvoj zamisli odsutnost komunikacije opisana je kao "entropija" u kojoj je Norbert Wiener vidio oličenje zla, Đavla; usp. Philippe Breton, *Internet – komunikacija protiv riječi?*, nav. dj., 103.

²⁴ Neki smatraju da sintagma "internet je kraljevstvo provizornosti" ima dvojbenu valjanost jer se u pravnom smislu u slučaju društvenih mreža vode prijepori. Upravo suprotno od "provizornosti", tvrde da jednom upisani podatci više nisu izbrisivi, iako su uklonjivi te podložni zloporabama.

²⁵ Usp. Fabrizio Vecoli, *Internet e religione. Una introduzione*, nav. dj., 757.

poput robota ili pauka te djeluju na temelju algoritama koji daju prioritet rezultatima pretrage. Koliko su vjerodostojni podaci dobiveni na takav način i je li moguće koristiti se motorima za pretragu na učinkovit način? Internet je, potom, sastavljen od hiperlinkova, portala, *web-ringsa*... te su i tu rezultati veoma različiti. Internet nije toliko transparentan kako se to misli. Danas se razlikuje površinska mreža, koja uključuje sve ono čemu se može pristupiti bez filtara, od *deep web*, dublje mreže koja se može pretraživati samo nekim motorima za pretragu, ali pristup tim mrežama je ograničen. Bibliografija tvori, također, vrlo osjetljiv vid jer je, primjerice, literatura na internetu sastavljena od mješavine svega: znanstvenih radova, znanstveno-popularnih i bojovnih (brojni prividno ozbiljni svesci završavaju s naglaskom na jedan od dva oblika vrednovanja fenomena: utopijski ili neutopijski). Radi se o vrijednosnim sudovima koji nemaju ništa zajedničko sa smirenošću znanstvenog vrednovanja.²⁶

Važno je uočiti, upozorava A. Spadaro, da se u virtualnom ambijentu pitanje vjere doživljava na drukčiji način.²⁷ Internet, dakle, utječe na našu predodžbu o Bogu te je oblikuje. "Pojam *Avatar*, koji se u govoru interneta upotrebljava kao izraz za simboličko prikazivanje sudionika u mreži, izvorno potječe iz sanskerta. U hinduizmu označuje vidljivu pojavnost bogova. Glagol *avatara* podrazumijeva silazak boštva, osobito Višnu u Krišninu liku. Ova oznaka za emanaciju boga Višnu, koja se na zemlji stalno mijenja, kumovala je nazivu čovjekova predstavnika u mreži. Susret s ljudima u digitalnim mrežama i *virtual reality* (VR)-svjetovima događa se uglavnom preko tih virtualnih predstavnika. Avatar je estetski umjetni proizvod koji oponaša ili pak tumači čovjekovo ponašanje u svijetu VR-a. Čovjeku upriličen lik nalazi se, poput igračke, umrežen u mreži sudionika odnosno sudionice i igra na njegove odnosno njezine poteze. U Avataru se susrećemo sa, za digitalnu mrežu karakterističnim, problemom tijela: čovjekova se tjelesnost ne može odraziti u mreži podataka."²⁸ Tu se očituje da su skupine koje u VR-u stvaraju pojmovlje, ljudskim sudionicima namijenile ulogu bogova. Nasuprot takvom shvaćanju *ekskarniranih* ljudi kao bogova u mreži stoje oni teoretičari medija koji to svojstvo pripisuju cjelokupnoj digitalnoj mreži.

²⁶ Usp. *Isto*, 758.

²⁷ Usp. Antonio Spadaro, *La fede nella "Rete" delle relazioni*, u: *La Civiltà Cattolica*, 160 (2010.). 2, 259-260.

²⁸ Franz Bohmisch, *Božje slike u digitalnoj noosferi. Religiozni govor interneta*, nav. dj., 93.

Norbert Bolz u digitalnim ustrojima “ne vidi samo nadomjestak za čovjeka nego i za božansko: ‘Mediji nude zamjenske oblike sveukupnog znanja i svega postojećega. Na mjesto religiozne komunikacije danas nastupa komunikacija kao religija. Potpunu umreženost, upletanje u elektronsku mrežu, nedužan će pogled prepoznati kao profanu inačicu *religije* – što to spajanje upravo i znači. Umreženošću do integralnog medijskog sjedinjenja dospjeli smo do stalnog zaposjednuća transcendencije. Boštvo je danas mreža. A religija djeluje kao beskrajna traka’. Digitalnim mrežama ovdje se suviše toga pripisuje. Slično slušamo i kod Paula Virgilija: ‘Kršćanin sam, i kad već govorimo o metafizici, a ne o religiji, moram ipak reći kako se *cyberspace* ponaša kao Bog, te da ima nešto s idejom o Bogu koji je sve, koji sve vidi i čuje”.²⁹ Misao da se sveznanje kao jedno od božanskih svojstava događa u mreži podataka, korijen je divinizacije mreže.

U svjetlu svega izrečenoga javlja se ozbiljan problem redefinicije objekta koji se istražuje. Javlja se pitanje: Je li ta nova religija odtjelovljena i, ako jest, je li uopće moguća religija na internetu? Fabrizio Vecoli u svojem se članku “Internet i religija” pita: može li internet stvoriti društveno ozračje na koje bi se mogle primijeniti, kako to netko pokušava, Durkheimove definicije o religiji?³⁰ Pred tim pitanjima Enzo Pace nudi korisne definicije religije za *kiberprostor*. Ideja da se religija promatra kao sustav u odnosu s okruženjem, sa svim onim što uključuju riječi *sustav* i *okruženje*, čini se osobito prikladna ovom kontekstu. Sustav se doista prilagođuje okruženju u kojem se razvija: ako se religija, tradicionalno shvaćena kao fenomen koji zahtijeva neuklonjivu komponentu tjelesnosti (ako ni zbog čega drugoga onda zbog obavljanja obreda), shvaća kao “sustav komuniciranja” u kojem u igru ulaze simboli i smisao, tada bi se moglo vidjeti kako se to postupno umanjuje u virtualnom kontekstu.

Ako se mora vjerovati – kako to sugerira Pace – “snazi riječi” i posljedično “moći komunikacije”, pitanje je: u kojoj mjeri uvođenje interneta kao sredstva i okruženja mijenja narav religioznog fenomena? Brojne su mogućnosti definiranja komunikacije: proces konstrukcije i rekonstrukcije društvenog reda; posredovanje simbola koji objašnjavaju i promiču jezik i sustav znakova koji omogućuju percepciju; proces interakcije i uzajamnog utjecaja među pojedincima; obrada informacija itd. Sve te perspektive

²⁹ Isto, 97.

³⁰ Usp. Fabrizio Vecoli, *Internet e religione. Una introduzione*, nav. dj., 759.

otvaraju različita pitanja: ako komunikacija tvori društveni red, kako definirati autoritet u novoj komunikaciji *on-line*? Može li se na netu iskusiti drugi i onaj posve Drugi?³¹

Enzo Pace i Giuseppe Giordani u članku "Religija kao komunikacija u digitalnom dobu" pokušavaju iznaći dvostruki model "online religion – religion online".³² Na to se dodaju razmišljanja o strukturalnim promjenama u pojmovima "sakralizacije sebe" i blijeđenja principa autoriteta. U tom vidu Laura Gaffuri u članku "Komunikacija između kršćanskog tumačenja i projektiranja, između prošlosti i sadašnjosti" ističe kako nije moguće razumjeti razvoj Crkve u njezinim formativnim razdobljima, osobito u srednjovjekovnom, ako se zanemare komunikacijski načini na koji se tumačio svijet.³³ Nadalje, naglašava da obnova pastorala u masovnomedijskom smislu i oblikovanje simboličkog jezika – u kojem riječ postaje sredstvo prijenosa stvarnosti – upućuju na projekt društvene transformacije.

5. CRKVA I INTERNET

Vidjeli smo da nas internet suočava s pitanjima na koja su različite znanosti pozvane pružati odgovore. Može li se za virtualni prostor jednostavno reći da je mjesto utočišta ili "bijega" od poteškoća stvarnoga života ili možda, s druge strane, taj prostor otkriva čovjekovu želju za "bezgraničnošću", za božanskim - pita se J. Valković u članku "Evangelizacija u eri medija: mogućnosti i problemi komuniciranja" te ustvrđuje da je potrebno pomnije promatrati te prostore kako bi se otkrivao njihov utjecaj i kako bi se mogla proučavati antropologija unutar virtualnog prostora.³⁴ Razmišljajući o tom novom čovjekovom ambijentu, P. Lévi veli da ono

³¹ Usp. *Isto*, 759.

³² Usp. Enzo Pace i Giuseppe Giordani, *La religione come comunicazione nell'era digitale*, u: *Humanitas*, 65 (2010.) 5-6, 766. Autori prave razliku između "religion online" i "online religion": "Questa distinzione (...) riassume le nuove prospettive che internet sembra aprire alle religioni: se con il primo modello (*religion online*) siamo di fronte ancora alla sequenza emittente-ricevente, nel secondo (*online religion*) siamo di fronte a un rilevante cambiamento socio-culturale, dal momento che un sito che rientra in questa tipologia offre uno spazio creativo e interattivo per una vasta (più o meno anonima) platea di utenti, i quali, in tal modo, danno l'idea di *farsi una religione a loro misura*."

³³ Usp. Laura Gaffuri, *La comunicazione cristiana fra interpretazione e progettazione, tra passato e presente*, u: *Humanitas*, 65 (2010.) 5-6, 782-790.

³⁴ Usp. Jerko Valković, *Evangelizacija u eri medija: mogućnosti i problemi komuniciranja*, u: *Bogoslovska smotra*, 81 (2011), 3, 687.

što je prije bilo teološko pitanje, sada postaje i pitanje tehnologije budući da današnji čovjek živi i gotovo je postao sastavni dio toga svijeta.³⁵ Stoga ne čudi što se i u teologiji susrećemo s novim pojmom, *cyberteologija*.³⁶ Koristeći se podacima, ali se pritom ne zaustavljajući samo na sociološkoj razini, *cyberteologija* promatra vjeru i duhovnost u virtualnom prostoru te osobito želi vidjeti kako se sveto predstavlja i doživljava unutar tog konteksta. Javljaju se, također, pitanja o odnosu čovjeka prema Bogu, o doživljaju transcendentnog unutar tih tehnologija, i to polazeći od iskustva vjere, o ispovijedi putem interneta.³⁷ Cjelokupna se stvarnost promatra pod vidom *fides quaerens intellectum*. Suvremeno doba poziva na promišljanje virtualnih prostora kroz teološku prizmu, ali jednako tako i promišljanje teologije kroz prizmu logike *weba*.³⁸

Ovdje dolazimo do ključnog pitanja: kakav je odnos Crkve i interneta i što je o tom pitanju iznjedrila teološka misao? U uvodu dokumenta Papinskoga vijeća za društvena obavijesna sredstva *Crkva i internet* stoji da je zanimanje Crkve za internet samo "jedan od izraza pozornosti koju je ona oduvijek posvećivala društvenim obavijesnim sredstvima".³⁹ Iako se od samih početaka služila sredstvima koja su joj bila dostupna, ipak se njihovim sustavnim promišljanjem počela baviti tek u prošlom stoljeću, kada im je posvetila i svoje važne tekstove.⁴⁰ Budući da je posljednje

³⁵ Usp. Pierre Lévi, *L'intelligenza collettiva. Per un'antropologia del cyberspazio*, Milano, 2002., 102.

³⁶ Pokušaj određenja tog pojma nalazimo kod Susan George koja govori o četiri moguća područja teološkog promatranja *cyberteologije*: teologija znakova društvene komunikacije u vrijeme interneta; pastoralno promišljanje o načinu i mogućnostima komuniciranja evanđelja unutar *weba*; pregled, svojevrsna mapa, onoga što se, od vjerskoga sadržaja, nalazi na internetu; *web* kao okruženje u kojem se oblikuje duhovni život (usp. Susan George, *Religion and technology in the 21st century. Faith in the E-world*, Hershey – London, 2006., 182).

³⁷ Usp. <http://www.theconfessor.co.uk/>, 22. 02., 2013.

³⁸ Već je u dokumentu *Aetatis novae* istaknuta potreba izrade "jedne antropologije i teologije komunikacija kako bi i sama teologija postala komunikativnijom te tako sposobnijom da objavi vrednote evanđelja i da ih primijeni na današnju zbilju ljudskih odnosa" (br. 8).

³⁹ Papinsko vijeće za sredstva društvenoga priopćivanja, *Crkva i internet*, Informativna katolička agencija – IKA, Zagreb, 2002., 1 (dalje: CI). Crkva bi se osjećala krivom pred Gospodinom kada ne bi upotrijebila ta moćna sredstva koja ljudski um svednevice čini još savršenijim, usp. Papinsko vijeće za kulturu, *Vjera i kultura. Antologija tekstova papinskog učiteljstva od Lava XIII. do Ivana Pavla II.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., 1007-1008.

⁴⁰ Usp. Ivan Devčić, *Crkva i svijet medija: put od nepovjerenja do poziva na dijalog*, u: Riječki teološki časopis, 14 (2006.) 1, 5-26. Ovdje ćemo spomenuti

desetljeće prošloga stoljeća obilježeno naglim razvojem i sve većom prisutnošću interneta, Crkva je potaknuta da se posebno pozabavi tim novim sredstvom. Tako su nastala dva dokumenta Papinskoga vijeća za sredstva društvenih komunikacija, oba objavljena 2002. To su: *Etika na internetu*, gdje se ističe važnost tog novog sredstva, vrednuju njegove prednosti i donose moralna načela, te *Crkva i internet*, u kojemu se razmatraju nove mogućnosti i izazovi, kao i načela ispravnoga korištenja interneta u crkvenom naviještanju i pastoralu.

“Taj sustav omogućuje ljudima izravni neposredni pristup važnim vjerskim i duhovnim izvorima – velikim bibliotekama, muzejima i bogoslužnim mjestima, dokumentima Učiteljstva, spisima otaca i naučitelja Crkve i stoljetnoj vjerskoj mudrosti. Ima dragocjenu sposobnost prevladati udaljenosti i izolaciju, omogućiti stupanje u kontakt s istomišljenicima dobre volje koji su dio virtualnih zajednica vjere radi uzajamnog hrabrenja i podupiranja. Crkva može pružiti važnu službu katolicima i nekatolicima odabirući i prenoseći korisne podatke na Internetu.”⁴¹ Internet je važan za brojne aktivnosti i programe Crkve, poput evangelizacije, uključujući reevangelizaciju i novu evangelizaciju te tradicionalno misijsko djelovanje, kateheze i ostale vrste odgoja, vijesti i informacije, nove oblike duhovnoga i pastoralnog vodstva i sl.⁴² Dokumenti naglašavaju mogućnost pomoći interneta za stvaranje internoga crkvenog dijaloga i javnog mišljenja u Crkvi, a spominju se i “mogućnost poput stručnog savjetovanja, priprema susreta i ostvarivanje suradnje s mjesnim Crkvama i vjerskim ustanovama na mjesnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini”.⁴³ Te pogodnosti i koristi zahtijevaju da odgoj i obučavanje za rad na internetu

samo važnije crkvene dokumente o medijima nastale u prošlom stoljeću i početkom ovog stoljeća, primjerice: Drugi vatikanski koncil, Dekret o sredstvima društvenog saobraćanja *Inter mirifica*, 1; Poruke papa Pavla VI., Ivana Pavla II. i Benedikta XVI. u prigodi *Svjetskih dana obavijesnih sredstava*. Papinsko vijeće za sredstva društvenoga priopćivanja, Pastoralni napatuk *Communio et progressio*. Papinsko vijeće za sredstva društvenoga priopćivanja, *Pornografija i nasilje u društvenim obavijesnim sredstvima: pastoralni odgovor*. Pastoralna uputa *Aetatis novae, Etika u promidžbi, Etika u društvenim obavijesnim sredstvima, Etika na internetu, Crkva i Internet*, Hrvatska biskupska konferencija, *Crkva i mediji. Pastoralne smjernice*.

⁴¹ CI, 5.

⁴² Usp. CI, 5.

⁴³ CI, 6.

postanu “dio sveobuhvatnih medijsko-obrazovnih programa za članove Crkve”.⁴⁴

Dokumenti, dakle, iznose promišljanja o brojnim dobrobitima interneta za ljudski rod, ali i o problemima koje bi trebalo rješavati kako bi se dobrobiti ostvarivale, a to su: negativni vid globalizacije,⁴⁵ pravo na tajnost podataka, sigurnost i povjerljivost podataka, pravo na intelektualno vlasništvo i autorska prava, pitanje pornografije, *web* stranica koje potiču mržnju,⁴⁶ širenje glasina i kleveta pod krinkom vijesti, pretjerani individualizam, tzv. *digital divide*,⁴⁷ potom problem “kulturnog imperijalizma”,⁴⁸ utjecaj na psihološki razvoj i zdravlje i dr.⁴⁹ Crkva prepoznaje ravnopravnost i anonimnost koju omogućuje internet, ali i opasnosti od zahtjeva za potpunom individualnom slobodom – da se na njemu čini što god se hoće. Ukazuje, također, na njegovu dvostruku narav, sposobnost povezivanja ljudi, ali i moguću usamljenost pojedinca izgubljenog u virtualnom svijetu.⁵⁰ Internet tako može “ujediniti osobe, ali ih može i podijeliti, bilo kao pojedince bilo kao međusobno nepovjerljive skupine podijeljene ideologijom, politikama, posjedovanjima, rasom, etničkom pripadnošću, generacijskim jazom, čak i religijom. Već je bio korišten na agresivne načine, gotovo kao ratno oružje te se

⁴⁴ CI, 7. O dužnostima crkvenih poglavara, pastoralnih djelatnika, odgojitelja, roditelja i mladeži s obzirom na internet govori se u trećem dijelu dokumenta (br. 10-11), gdje se, između ostalog, podcrtava da osobe na svim crkvenim razinama trebaju koristiti “Internet kreativno u ispunjenju svojih odgovornosti” i tako pomagati “izvršenju crkvenog poslanja” (CI, 10).

⁴⁵ “Globalizacija, koja je izvršila duboku preobrazbu ekonomskih sustava stvaranjem neslučenih mogućnosti razvoja, dovela je također do toga da su mnogi ljudi ostali na margini tog puta: nezaposlenost u razvijenim zemljama i krajnje siromaštvo u prevelikom broju zemalja južne hemisfere nastavljaju držati milijune muškaraca i žena daleko od napretka i blagostanja.” Papinsko vijeće za sredstva društvenoga priopćivanja, *Etika na internetu*, Informativna katolička agencija – IKA, Zagreb, 2002., 4, (dalje: EI). Crkva želi globalizaciju koja će biti u službi cijeloj osobi i svim ljudima.

⁴⁶ CI, 8.

⁴⁷ Riječ je o obliku diskriminacije koja dijeli bogate od siromašnih, kako među narodima, tako i unutar njih samih, na temelju pristupa, odnosno nemogućnosti pristupa toj novoj informatičkoj tehnologiji.

⁴⁸ Događa se u procesu globalizacije, koji se upravo širi pomoću nove tehnologije i interneta, kada jedna kultura nameće drugima svoj pogled na svijet.

⁴⁹ Usp. EI, 6, 8, 10.

⁵⁰ Usp. EI, 7 i 8; usp. Ivan Pavao II., *Deset poruka za slavlje Svjetskog dana sredstava društvene komunikacije. U povodu 10. obljetnice IKA-e (1993.-2003.)*, IKA, Zagreb, 2003., 42.

već govori o opasnosti što je predstavlja 'cyber-terorizam'".⁵¹ Stoga predlaže krjeposti potrebne pri korištenju interneta u dobru svrhu: mudrost, pravednost, jakost i hrabrost kako bi se stalo na stranu istine, umjerenost te nadasve solidarnost.⁵²

Nadalje, jedan je od problema povezan i sa širokim izborom proizvoda i usluga na internetu, što "može izvršiti svoj učinak i u pogledu vjere te potaknuti 'potrošački pristup vjerskim pitanjima'".⁵³ Jednako tako, *cyberspace* kao virtualna stvarnost može postati problem ako postane nadomjestak za stvarnu sakramentalnu Kristovu prisutnost i za stvarnu interakciju s ostalim vjernicima. Na internetu ne postoje sakramenti, a vjerska iskustva koja su ondje moguća zahvaljujući milosti Božjoj, nisu dostatna ukoliko su odijeljena od stvarne interakcije s ostalim vjernicima. Međutim, *cyberspace* može privući ljude potpunijem iskustvu vjere te obogatiti vjerski život korisnika.⁵⁴ Sve to govori kako bi se u stvaranju pastoralnih programa moralo razmišljati "kako ljude iz virtualnog svijeta dovesti do prave zajednice i kako se potom, poučavanjem i katehezom, Internet može koristiti da ih podupre i obogati u njihovu kršćanskom zauzimanju".⁵⁵

Spomenutim se dokumentima, dakle, željelo izložiti "katoličko gledište o Internetu kao polazište za sudjelovanje Crkve u dijalogu s ostalim sektorima društva, osobito s ostalim vjerskim skupinama, o razvoju i korištenju toga divnoga tehnološkog sredstva. Internet ima pozitivne primjene i dobre strane, a obećava i mnogo više, no njegovim se neprimjerenim korištenjem može počiniti i mnogo štete. Hoće li se koristiti za dobro ili na štetu ovisit će u velikoj

⁵¹ EI, 9.

⁵² Usp. CI, 11.

⁵³ CI, 9.

⁵⁴ Usp. CI, 5, 9.

⁵⁵ CI, 9. Da je Crkva otvoreno prihvatila internet, potvrđuje i prisutnost vjerskih internetskih stranica, počevši od Svete Stolice i njezina *web* portala, potom katoličkih biskupija i ustanova – župa, sveučilišta, škola, redovničkih zajednica, crkvenih udruga. I naša domovinska Crkva, od HBK do župa, služi se tom novom tehnologijom. Međutim, možemo se složiti s Mariom Essertom kad kaže da je Katolička crkva u Hrvatskoj premalo razumjela, prihvatila i iskoristila prednosti interneta u naviještanju Radosne vijesti, Spasitelja Isusa Krista. A da bi se to postiglo – ističe – nužna je osnovna informatička poduka na razini župe, uz ustroj župnih *web*-servera s osnovnim informacijama i uslugama: raspored bogoslužja i događaja važnih za župni život; važni dokumenti: župno povijesno blago u tekstu, slikama, zvuku i videozapisu; forum i *chat*: mjesta za izmjenju mišljenja; dopisni tečajevi. Kao trajnu zadaću župa treba pokrenuti pretvaranje vrijednoga tiskanog materijala u elektronički (XML) oblik i njegovo objavljivanje na mreži, usp. Mario Essert, *Internet u službi Crkve*, nav. dj., 355.

mjeri o pristupu. U svezi s tim Crkva nudi dva vrlo važna prinosa: svoju zauzetost za dostojanstvo ljudske osobe i svoju dugu baštinu moralne mudrosti”.⁵⁶

Zbog svih spomenutih poteškoća i prednosti koje internet pruža, Papinsko vijeće za društvena komunikacijska sredstva preporučuje da se internet stalno istražuje i proučava, s nakanom da se izradi antropologija i “teologija komunikacije”⁵⁷ koja će imati u vidu promjene što ih uzrokuje taj najnoviji medij.⁵⁸ Međutim, unatoč spomenutim dokumentima, porukama pape Benedikta XVI. prigodom Svjetskog dana društvenih komunikacija⁵⁹ i brojnim hvalevrijednim tekstovima i člancima, kao da još uvijek na području djelovanja Crkve i medija nedostaje “ozbiljno promišljanje na temelju adekvatnoga komunikacijsko-teorijskoga modela koji bi objasnio mnoštvo uvjeta i primjena medijskoga procesa”,⁶⁰ još uvijek osjećamo nedostatak jedne cjelovite *teologije medija*,⁶¹ osobito u Crkvi u Hrvata.⁶² Osim crkvenih dokumenata

⁵⁶ EI, 2.

⁵⁷ Sustavna teologija komunikacije još se nalazi u svojoj početnoj fazi te bi ispravnije bilo govoriti o teolozima pojedincima koji nastoje sistematizirati teologiju komunikacije, usp. Gian F. Poli - Marco Cardinali, *Komunikacija u teološkoj perspektivi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., 62.

⁵⁸ Usp. CI, 9.

⁵⁹ Ovogodišnja poruka pape Benedikta XVI. u prigodi 45. Svjetskog dana sredstava društvenih komunikacija na poseban je način posvećena internetu, a nosi naslov “Istina, navještaj i autentičnost života u digitalnom dobu”, usp: <http://www.ika.hr/index.php?prikaz=vijest&ID=129065>, 5. 6. 2011. I ostale Papine poruke mogu se naći među dokumentima na internet stranicama Informativne katoličke agencije.

⁶⁰ Ivan Šaško, *Svršishodno korištenje medija u navještanju*, u: Bogoslovska smotra, 70 (2000.), 3-4, 688. Autor članka također ističe da, premda mediji otvaraju prostor religioznoga i poseban tip religioznosti i premda zaziru od tradicionalnoga govora o transcendenciji, pretvarajući ga u govor koji izdiže nositelje sadržaja pred sadržajem, ostaje dovoljno prostora za teologiju, ali i nužnosti za ozbiljno vrednovanje medijskoga. Upozorava da u Hrvatskoj nedostaje teološki obrazovanih ljudi za rad u medijima te da se javlja potreba za nekom vrstom dvopredmetnog studija teologije i komunikologije ili novinarstva, usp., *nav. dj.*, 700. Trinaest je godina prošlo od objavljivanja tog članka, a takav studij još nije utemeljen.

⁶¹ Neki će reći da je primjerenije govoriti o *teologiji komunikacije*.

⁶² Knjigom *Istinoljubivost – mediji* autor Ivan Fuček htio je hrvatskoj javnosti ponuditi jednu *teologiju medija*, usp. Ivan Fuček, *Istinoljubivost – Mediji, Moralno-duhovni život, sv. IX., Verbum, Split, 2009.* Njegovo je temeljno polazište da najdublji teološki temelj medija treba potražiti u Božjem trojstvenom bitku; stoga on temu razlaže prema sljedećim kristološkim kriterijima: trinitarnom, povijesnom, dogmatskom, pastoralnom i moralno-duhovnom. U poglavlju “Intimnost i Internet” već naslovom predlaže sklop suvremenih aktualnih

na hrvatskom jeziku i hvalevrijednih članaka nemamo ni jedno djelo koje bi moglo služiti kao teološki traktat o medijima.⁶³

ZAKLJUČAK

Internet, kao najnovije i s mnogih gledišta najmoćnije sredstvo, neki smatraju kombinacijom radija, televizije, novina i "brze pošte", tako što je svako od tih sredstava na neki način u njega uključeno. Time internet obuhvaća sva spomenuta sredstva te vrši snažan utjecaj na čovjeka i njegov životni smisao. Vidjeli smo da virtualni prostor otvara široko polje još nejasnih granica te da su njegove mogućnosti višestruke jer međusobno povezuje proizvodnju, pohranu, komunikaciju i simulaciju. Različiti oblici međusobnog spajanja tih novih tehnika i tradicionalnih sredstava društvenih komunikacija već su ostvareni, a izuzetne su i mogućnosti daljnjeg razvoja, zbog čega se govori da današnji čovjek živi u svijetu multimedijalnosti i multimedija. Međutim, virtualni prostor nije tek sredstvo nego je i novo okruženje u kojemu pojmovi prostora i vremena dobivaju nova značenja. Uz to, događa se prijelaz od masovnih medija prema vrlo personaliziranim medijima.

Stoga kršćanska zajednica mora biti još otvorenija za nove tehnologije u kojima je vidljivo međusobno prožimanje informatike, medija i komunikacijskih tehnologija. Potrebno je da kršćani u tom procesu promjena djeluju snagom kršćanske baštine i vjekovne mudrosti Crkve, ne zadovoljavajući se samo prevođenjem vjerskih izraza, moralnih vrjednota i načina razmišljanja u nove komunikacijske govore, nego težeći, prije svega, unošenju evanđeoskog duha i smisla u tu novu stvarnost. Naglo širenje

tema, u kojima smo suočeni s katoličkim moralno-duhovnim odnosom prema internetu, uz jasna i temeljna pravila koja se u uporabi toga sredstva trebaju poštivati. Manjkavost je ove knjige međutim što u njoj autor ne raspravlja ni s jednom teorijom medija, što vrlo malo raspravlja s drugim religijama te medijima pristupa samo s moralnog stajališta, i to s katoličkog.

⁶³ Istražujući za ovaj rad, pregledala sam članke triju teoloških časopisa, *Bogoslovske smotre, Crkve u svijetu i Obnovljenog života*, objavljene od 1990. do 2011. Nešto više od dvadeset članaka obrađuje temu medija s različitih vidova: etičkog, moralnog, katehetskog, pastoralnog, antropološkog, teološkog, a samo dva članka od spomenutih u samom naslovu donose riječ *internet*. Očito je da još uvijek nema dovoljne teološke svijesti o važnosti ozbiljnog bavljenja tim moćnim sredstvima društvenih komunikacija, koji su izazov i teologiji, a i teološkim časopisima. O utjecaju novih medija na teološke časopise vidi: Nediljko Ante Ančić, *Teološki časopisi u vremenu novih medija*, u: *Bogoslovska smotra*, 81 (2011.) 1, 155-166.

interneta omogućuje ne samo brzu izmjenu podataka nego i razmjenu mišljenja kao i povezivanje osoba koje su ponekad jedna od druge veoma udaljene. Crkva u tom vidu ne bi smjela zanemariti društvene mreže kao što su *Twitter*, *Facebook* koji je postavio temelje interpersonalne komunikacije. Stvaraju se i virtualne “zajednice”, a naspram toj pojavi potrebno je upozoriti da je crkveno-liturgijska zajednica nezamisliva bez svjedočke dimenzije života i vjere koja se temelji i hrani iskustvom susreta sa živom zajednicom i sa živim Bogom. U tom smislu poznanstva i povezanosti koja se uspostavljaju preko interneta mogu biti samo jedan od koraka na putu uspostavljanja istinskoga zajedništva, ali ne i zamjena za njega. Zasigurno, internet i ostala sredstva komuniciranja pružat će i u budućnosti nove načine povezivanja ljudi. Zbog toga će razvitak tih sredstava, kao i mogućnosti koje pružaju, trebati pomno teološki pratiti, kako bi se mogli razraditi i konkretni i učinkoviti pastoralni prijedlozi.

CHRISTIAN RELIGION AND INTERNET – CHALLENGE TO THEOLOGY?

Summary

Nowadays, in an environment of post-modern relativism, more and more people are searching for new meaning, new refuge, new support and new home in a “virtual reality” of computer, i.e. of the internet. Internet is becoming not only a means of communication but also an environment. All this affects the perception of man, his religiosity and the meaning of life. A new religious phenomenon, which finds the basic component of its own essence in the internet, is as a rule defined as online religion and is more easily associated with the development of new religious movements. Online religion is lived in forums, chats, blogs, interactive sites, but always through the symbolic language of the keyboard. Three dimensional techniques makes it possible, in a more subtle and improved way, to re-create an external reality on the network, while the entity may introduce himself/herself in whatever way he/she wants. These are all challenges of the present moment facing theology and theological thought.

Key words: *internet, man, religion, theology, evangelization, Church.*